
ПРОГЛАШ

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2015 (год. XXIV), ISSN 2367-8585

СЛОВАШКИ ИЗТОЧНИЦИ ЗА ВИЗАНТИЙСКО-СЛАВЯНСКАТА ТРАДИЦИЯ И КУЛТУРА

SLOVAK SOURCES OF BYZANTINE-SLAVONIC TRADITION AND CULTURE

Peter Žeňuch, Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku (Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. IV). Roma (Pontificio Istituto Orientale) – Bratislava (Slavistický ústav Jána Stanislava SAV) – Košice (Centrum spirituality Východ-Západ M. Lacka), 2013, 482 s.

През последните две десетилетия се появила редица трудове, посветени на византийско-славянската писмена традиция и култура в Словакия. В първата основна част от книгата на Петер Женьух тези публикации са обобщени, анализирани и систематизирани, допълнени са научните факти, свързани с тази все по-актуална тема. Не по-малко ценен е и вторият главен компонент на монографията, който представлява най-всеобхватната издавана до този момент христоматия с текстове, свидетелстващи за огромното и многовековно влияние на Кирило-Методиевата традиция във всички сфери на обществения и културния живот на западните славяни.

Книгата се състои от подробно съдържание (с. 5–14), обширна въстъпителна студия (с. 15–106), христоматия с нормализирани текстове и онагледяващи фотоси (с. 107–408), бележки и коментари (с. 409–452), ръкописни и печатни източници, използвани при съставянето на труда (с. 453–458), библиография (с. 459–481).

Във въстъпителната студия е разкрита културната идентичност на Словакия като държава, разположена не само в географско отно-

шение на границата между европейския Изток и европейския Запад. Определящо за културно-историческото развитие на Словакия е отношението между два славянски конгломерата – *Slavia Latina* и *Slavia Byzantina*. Тяхното значение не се изчерпва само с ефектите от съперничеството между католическата и византийската църква. Взаимодействието им довежда до изграждането на синергетично мислене за европейската култура, въз основа на което великоморавската църква създава пространство за обединение на традиционните културно-религиозни ареали на Европа, като по този начин в словашките земи възниква уникален комплексен модел на плурализъм от култури и езици. Именно взаимопроникването между духовните източници на латинската и на византийско-славянската традиции с помощта и на народния език (*lingua vernacula*) изиграва решаваща роля при формирането на словашката писменост и култура. Процесът е най-силно изразен в Източна Словакия, като обхваща и целия пограничен район между славянския Изток и славянския Запад – територията на днешната Закарпатска област в Украйна, Северозападна Румъния (Мармарош), части от Североизточна Унгария и Югоизточна Полша. Най-важните елементи, обединяващи християните от византийско-славянския обред по тези земи, независимо от тяхната етническа и езикова принадлежност, са църковната традиция, литургическият (църковнославянски, както го определя авторът) език и кирилската писменост.

През XVIII и XIX в. кирилската писменост в Източна Словакия се използва например в административноправните документи, в протоколите за официални визити, в кореспонденцията на свещеници и на църковни институции. Особена група паметници, написани на кирилица, представляват различни литературни, тълковни и научни текстове, към които принадлежат например полемическите съчинения за необходимостта от църковна уния или такива против нея. Съществен дял заемат още дидактическите и образователни произведения, рецептурните справочници, сборниците с паралитургически песни, катехизисите, граматиките, църковни кондики, описания на пътешествия и т.н. В някои от текстовете отражение намира влиянието на местните говори. Използването на кирилицата и на църковнославянския език в средите на словаците от византийско-славянския

обред става предпоставка за възникването на отделен кръг писмени паметници в рамките на словашката култура. Голяма част от кирилските текстове се преписват или възникват чрез компилация от няколко източника, като по този начин се формират специфични особености на местната култура и се повишава степента на образованост на свещениците и вярващите в словашките земи. Преписването, компилирането и създаването на нови текстове оказва силно влияние върху развитието на местната кирилска литургическа и религиозна писмена традиция. Освен преводната литература се формира и домашна оригинална авторска и анонимна книжовна продукция, но да бъде определен авторът на отделни кирилски ръкописни текстове от източнословашки или от подкарпатско-руски произход, днес е много трудно постижимо. Петер Женюх прави предположението, че принадлежащите към византийско-славянската традиция, както и до ден днешен, при частна комуникация са използвали родния си език (словашки, руски, украински диалекти), а при богослужебните обреди – местна редакция на църковнославянския език. В писмената практика се е използвала междинна езикова форма, произтичаща от литургическия и народния език.

Текстовете в христоматийната част са разпределени в седем основни раздела: I. За етногенезиса на славяните, за приемането на християнството, за литургията, за превеждането на Библията и за тълкуването на светото учение. II. Жития на светии, библейски и апокрифни текстове, тълкувания, поучения. III. Цитати и перикопи от Евангелието, от хомилетични творби и тяхното тълкуване. IV. Фолклорни текстове и пътеписи. V. Паралитургически песни. VI. Лечителски наръчници, рецепти, народни мъдрости, поверия и заклинания. VII. Административно-правни документи и кореспонденция.

Някои от представените писмени паметници са отдавна известни на науката, макар и доста от тях да не са достатъчно подробно изследвани. Голяма част от текстовете в христоматийната част обаче са такива, които Петер Женюх успява да открие лично при теренни проучвания през периода 2000–2012 г. Сред находките му са например апостолът от Кружлов (1609 г.), апостолът от Шефуров (XVII в.), ръкописната книга с проповеди и тълкувания от Гуменное (Словакия), минеят от същия град (XVI в.), тълкувания, проповеди и поучения от Пакостов (1702–1704 г.). В Станча авторът открива

кирилски сборник с песни, възникнал при преписване на старинен славянски източник, а в Башковце и Пакостов – два синодика от XVIII в. В Олшавце е намерено произведение за историята на местната църковна общност от XVIII в., а в Ториски и Нижние Репаша – печатен требник от 1682 г. и кирилски печатен ирмологий и трефологий (празничен миней) от XVIII в. Особено ценен е литургиконът от 1691 г., пазен в Порубка, който е в списъка на паметниците, намиращи се под егидата на словашката държава. Много ценни сведения за източнословашката и подкарпатската езикова ситуация през вековете се съдържат в кирилските старопечатни книги от XVII и XVIII в. с ръкописни маргинални приписки, открити в Коромля, Земплинска Широка, Бенятина, Репейова, Седлиска, Вишни Казимир, Земплинска Теплица и др. Представени са още *Тереблянският пролог* от XVI в., *Сокирницкият сборник* от XVII в., *Ракошинският сборник* от края на XVI и началото на XVII в., *Башковското евангелие* от XV в., два ръкописни текста на михаловския свещеник Николай Теодорович от 1790 и 1791 г. и много други.

Трудът на Петер Женюх е задълбочено и безспорно приносно изследване на многовековните езикови и културни процеси в Източна Словакия, на границата между славянския Изток и Запад. Текстовете в христоматийната част на книгата, много от които са откритие на автора, представят подробно византийско-славянската ръкописна традиция в посочените територии и свидетелстват за изключително разнообразие от преплитачи се славянски и неславянски езикови явления.

Проучването е подчинено на научно коректното схващане, че разгледаните особени кирилски писмени паметници са общо между-етническо, межкултурно и наднационално наследство, принадлежащо на всички общности в изследвания регион. Особено актуална е и идеята, че в този контекст словашката култура не губи своето своеобразие, а напротив – векове преди появата на идеята за единна Европа предимно в Източна Словакия е генериран модел, който въз основа на Кирило-Методиевото наследство успява да обедини разнородни източно- и западноевропейски езикови, религиозни и културни традиции.

Камен Димитров